

Het actuele voorkomen van de Das in Nationaal Park De Meinweg

H. Morelissen, Agrimonie 14, 5931 5T Tegelen
A.J.W. Lenders, Groenstraat 106, 6074 EL Melick

De Das (*Meles meles*) nam in de provincie Limburg vanaf het midden van de vorige eeuw sterk in aantal af, maar is op de meeste plekken nooit helemaal verdwenen. Aan de achteruitgang van het dier lag een verslechtering van het leefgebied ten grondslag, wat tot uiting kwam in het verdwijnen van de kleinschaligheid van het landschap. Een verdichting van het wegennet en een toename van het gemotoriseerde verkeer zorgde voor talloze verkeersslachtoffers. Bovendien werd het dier plaatselijk bestreden, vaak met de argumentatie dat het onder andere verantwoordelijk was voor de verspreiding van hondsdolheid (BERENDSEN, 1986; HOOGEVEEN, 1989). In de rest van Nederland waren op het eind van de eeuw uitgebreide introductieprogramma's nodig om een gezonde dassenstand terug te brengen of te behouden. Ook in het Meinweggebied is de soort in de jaren zestig uitgeroeid en heeft in het begin van de jaren negentig een uitzetting plaatsgevonden om het dier opnieuw in dit natuurservaat te introduceren.

BIOTOOP

Om een dassenpopulatie het hele jaar in een gebied levenskansen te bieden moet een goed leefgebied aan een aantal randvoorwaarden

voldoen. Dit betekent dat de Das [figuur 1] in het gebied voldoende voedsel moet kunnen verzamelen en dat in de omgeving geschikte plekken aanwezig zijn om te kunnen uitrusten of om zich te kunnen terugtrekken bij onraad.

Voedsel

Het voedsel van de Das is heel divers. In Nederland en Noordwest-Europa zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd waarbij de maaginhoud van verongelukte dieren en de inhoud van latrines zijn geanalyseerd op prooiresten. Hierbij is naar voren gekomen dat een Das vrijwel alles eet wat hij met zijn sterk ontwikkelde reukvermogen kan vinden. Een korte opsomming van de belangrijkste voedselbronnen laat onder andere regenwormen, insecten, reptielen en amfibieën, muizen, fruit, granen, noten, aas en ander organisch afval zien (WANSINK, 1995; KRUIK, 1998; HOFMANN, 1999). Fruit en maïs zijn voor de Das gemakkelijk toegankelijke voedselbronnen waar graag gebruik van wordt gemaakt. Deze zijn echter maar een beperkt deel van het jaar beschikbaar en kunnen daarom niet als hoofdvoedselbron worden aangemerkt. Afhankelijk van het landschap leeft de Das in Limburg over het algemeen van regenwormen, maar als alternatieve eiwitbron staan ook insecten of kleine zoogdieren zoals muizen op het menu (WIERTZ, 1979; VERENIGING DAS & BOOM, 1981). Bij de voedselkeuze zijn verschillen geconstateerd tussen Zuid-Limburg waar regenwormen de hoofdmoot van het voedsel vormen, en Noord-Limburg waar op de zandgronden minder regenwormen, maar vooral maïs en kleine zoogdieren worden gegeten.

Om te foerageren trekken Dassen, op basis van opgebouwde ervaringen, steeds terug naar dezelfde gebieden (KRUIK, 1998). Hier wordt, vanuit de terreindelen waarop in het verleden al met succes voedsel is gevonden, met de snuit de bodem afgezocht. Actief jachtgedrag op grotere prooidieren, zoals konijnen en vogels, vertoont de Das zelden en in voorkomende gevallen alleen op zieke exemplaren (KRUIK, 1998). Door de geringe massa van een enkele vangst moet een Das per nacht een groot aantal prooidieren zien te vangen. Voor een blijvende vestiging van het dier betekent dit dat een permanent bewoond territorium óf een heel hoge dichtheid moet hebben aan prooidieren óf ter plekke door het dier een effectieve systematiek ontwikkeld moet worden om genoeg voedsel op te sporen. Mocht een biotoop onvoldoende eten bieden, dan zullen Dassen wegtrekken of geen jongen krijgen (KRUIK, 1998). In Nederland lijkt de Das afdoende proviand te kunnen vinden in kleinschali-

FIGUUR 1

De Das (Meles meles) is een voor de Meinweg bijzondere soort omdat het gebied over het algemeen een gering voedselaanbod

ge cultuurlandschappen met een afwisseling van gemengd bos, akkers, weilanden en houtwallen, alsook in natte heidegebieden. Dichte naaldbossen en grote aaneengesloten loofbossen zonder open terreinen worden gemeden (VAN DER GRIFF & VERBOOM, 2001).

Burchten

Naast voldoende voedsel heeft de Das ook geschikte locaties nodig voor het graven van zijn burcht(en). De burcht speelt een essentiële rol in de levenscyclus van het dier en wordt gebruikt als (winter)rustplaats, kraamkamer en als veilig toevluchtsoord. Globaal zijn de belangrijkste eisen die aan een burchtlocatie worden gesteld (NEAL, 1986) de volgende:

- een voldoende lage grondwaterstand zodat de burcht niet onder water komt te staan na lange regenperiodes. Vaak worden burchten in taluds gegraven;
- aangrenzend, gedurende het hele jaar, voldoende voedselbronnen. In Nederland wordt gemiddeld per nacht in een straal van ongeveer één kilometer rond de burcht naar voedsel gezocht (WANSINK, 1995);
- voldoende dekking zodat de dieren de burcht onopvallend kunnen verlaten;
- een geringe verstoring door mens en huisdieren in de directe omgeving van de burcht.

DASSEN OP DE MEINWEG

De Meinweg bestaat uit een geaccidenteerd landschap met gemengde bossen en heiden, waarbij de heide extensief wordt begraaasd door grote grazers. Een dergelijk landschap biedt de Das over het algemeen voldoende mogelijkheden voor het vinden van een geschikte burchtlocatie. Het vinden van genoeg voedsel lijkt voor het dier in het Meinweggebied een groter probleem. De voor Limburgse Dassen belangrijke voedselbronnen als regenwormen, maïs en muizen zijn in het gebied niet in hoge concentraties voorhanden. Voor Dassen in het Meinweggebied is er daardoor minder voedsel beschikbaar dan elders, en waarschijnlijk hebben de dieren zich dan ook gespecialiseerd op andere voedselbronnen. Een mogelijke alternatieve bron vormen (mestverwerkende) insecten, zoals mestkevers. Deze zijn de laatste jaren met de introductie van de begrazing als beheersvorm explosief in aantal toegenomen. Deze aanpassing is ook vastgesteld bij Dassen uit het Deelerwoud, een extensief begraaasd bos- en heidegebied op de Veluwe (POORTINGA *et al.*, 1986).

De Das is waarschijnlijk van oudsher een bewoner geweest van de Meinweg. Al in het begin van de twintigste eeuw was een bewoonde burcht aanwezig bij de Kombergen (LENDERS, 1983). Gezien de locatie van deze burcht, het toen nog aanwezige kleinschalige landschap en de aanwezigheid van dassenpopulaties in de directe omgeving van de Meinweg (Roerdal, Maasdal en Swalmdal), lagen er mogelijk ook toen al bewoonde burchten aan de zuid- en westzijde van het reservaat. Het landschap in de randgebieden van de Meinweg was zeer afwisselend waardoor daar het hele jaar door voldoende voedsel te vinden moet zijn geweest.

Vanaf de jaren vijftig werd de verspreiding van hondsdolheid (rabies) door Vossen (*Vulpes vulpes*) en Dassen als een groot gevaar gezien. Om deze te bestrijden is, zeker in de beginperiode van de hondsdolheid, geprobeerd om Vossen en Dassen in hun holen te vergassen. Vossen gebruiken verlaten, maar ook bewoonde dassenburchten als

meeste dassenburchten in Midden-Limburg in die tijd is gebeurd, is niet exact bekend, maar op de Meinweg werden naar zeggende van de vroegere boswachter in de burcht op de Kombergen alle Dassen vergast (LENDERS, 1983). Eenzelfde behandeling zal ongetwijfeld een groot aantal andere burchten in de regio hebben ondergaan. In de directe omgeving van de Meinweg, zoals bij Asselt en in het Roerdal, waren in diezelfde periode in ieder geval alle burchten ineens verlaten (HOOGVEEN, 1989). Als de Das zelf al aangemerkt kan worden als hoofdverantwoordelijke voor de verspreiding van hondsdolheid is de vergassingsactie inderdaad succesvol geweest, maar feit is dat de meest voor de hand liggende verantwoordelijke, de Vos, de actie met aanmerkelijk meer succes heeft doorstaan.

HERINTRODUCTIES

Ruim 20 jaar na de enorme teruggang van de dassenpopulaties in Midden-Limburg waren alle bekende dassenburchten op de Meinweg, maar ook veel burchten in het aangrenzende Maas- en Roerdal nog steeds onbewoond (HOOGVEEN, 1989). Wel werden nog af en toe dassenprenten in het gebied gevonden, wat er in ieder geval op duidde dat in de streek nog steeds kansen aanwezig waren voor een hernieuwde vestiging van de dieren. Mede op grond daarvan werd het Meinweggebied in de dassennotitie (HOOGVEEN, 1989) aangemerkt als herintroductiegebied.

Vanaf 1990 tot en met 1993 heeft Staatsbosbeheer samen met de Stichting Das & Boom op de Meinweg op een drietal plaatsen Dassen uitgezet (mondelijke mededeling W. Jansen en Stichting Das & Boom). Hierbij werd uiteraard gekozen voor de oudst bekende locatie, de Kombergen, waar op 26 november 1990 twee mannelijke en één vrouwelijk dier in een omrasterde burcht werden vrijgelaten. Deze Dassen werden nog geruime tijd bijgevoerd, ook nadat op 27 februari 1991 het raster op twee plekken werd opengezet (schriftelijke mededeling Wouter Jansen). De twee andere uitzetlocaties bevonden zich aan de west- en zuidzijde van de Meinweg. Het betreft één locatie bij de Vogelkooi en één locatie bij de Steenheuvel. De keuze voor deze locaties werd bepaald door de diversiteit van het landschap en het daarmee samenhangende voedselaanbod en de aanwezigheid van natuurlijk beschutte plekken waar de dieren voldoende rust konden vinden. In het derde deel van het Dassenbeschermingsplan Limburg (ANONYMUS, 1993) wordt aangegeven dat oude burchten in het Meinweggebied opnieuw bewoond zijn.

ONTWIKKELINGEN

Na de herintroductie is de Das in het Meinweggebied, zeker gedurende het eerste decennium, slecht gevolgd. Zowel bij Staatsbosbeheer als bij de Stichting Das & Boom is geen gedetailleerd documentatiemateriaal te vinden dat betrekking heeft op zowel de uitgezette dieren zelf als op de ontwikkeling van de populaties. Dit maakt het moeilijk de ontwikkelingen die de Das in het Meinweggebied heeft door gemaakt nauwkeurig te beschrijven. Sinds een aantal jaren wordt de Das door boswachter R. Ouwkerk weer intensief gemonitord. In figuur 2 worden de bekende burchtlocaties in het Meinweggebied en de directe omgeving aangegeven.

Kombergen

FIGUUR 2

Actuele verspreiding van de Das (*Meles meles*) in het Meinweggebied (burchthoofden) met daarnaast ook aangegeven de belangrijkste burchthoofden in de directe omgeving van het Nationaal Park (© Topografische Dienst, Emmen).

al in gebruik was als intensief bemest akker- en weidegebied. Omdat vanuit het plateau meststoffen doordringen in het voor de Meinweg belangrijke kwelwater, is een groot deel van het plateau aangekocht en bij het natuurreservaat gevoegd. Hierbij is de toplaag verschaald en wordt het gebied begraasd met runderen en schapen. Runderen worden in tegenstelling tot vroeger, nu ook ingezet bij het natuurbeheer in het Meinweggebied zelf. De burcht bij de Kombergen is voor de geïntroduceerde Dassen dus gelegen in de directe nabijheid van een behoorlijk veranderd foerageergebied. In plaats van regenwormen zal het menu van de Das daardoor vooral bestaan uit mestverwerkende insecten en muizen.

De van voor 1967 bekende dassenlocatie Kombergen is sinds het uitzetten van de dieren altijd bewoond geweest (mondelijke mededeling W. Janssen). De burcht [figuur 3] ligt in een gevarieerd loofbos met in de zomer een dichte onderbegroeiing. Ten zuiden van de hoofdburcht is recent ook een bijburcht gegraven. Onder langs de Kombergen ligt de Slenk, een deelgebied met vennen, natte en droge heide, gageelstruwelen en pijpenstrootjesvelden, dat het hele jaar door extensief met grote grazers wordt begraasd. In vergelijking met andere dassenbiotopen is het voedselaanbod hier waarschijnlijk laag. De waargenomen kraamburcht (VAN DER GRIFF & VERBOOM, 2001) in de periode na de herintroductie duidt erop dat in ieder geval in die tijd voldoende voedsel aanwezig was. Omdat de burcht na ruim 15 jaar nog altijd bewoond is, is het aannemelijk dat het niet bij één kraamburcht is gebleven. Over het aantal Dassen in dit leefgebied is geen onderbouwde uitspraak te doen, maar de indruk is dat er geen sprake is van een erg grote populatie.

Steenheuvel

Een tweede leefgebied ligt bij de Steenheuvel aan de zuidwestzijde van het Nationaal Park. Hier laat de Das op twee plekken graafactiviteiten zien. Aan de noordoostzijde liggen de burchten in een bosgebied met een dichte onderbegroeiing van voornamelijk Pijpenstrootje (*Molinia caerulea*). Dit is niet de vegetatie waarin de Das gemakkelijk voedsel vindt, maar het hoge gras geeft wel een goe-

de oorspronkelijke kunstburcht. Een tweede burcht is een kleine, door de Dassen zelf gegraven bijburcht, die aan de rand van het bosgebied ligt. Gezien de grootte van deze laatste burcht lijkt het niet waarschijnlijk dat deze het gehele jaar door wordt gebruikt, maar mogelijk als uitvalbasis dient in de tijd dat er op die plek voldoende voedsel is te vinden.

Aan de zuidzijde van de Steenheuvel zijn twee locaties met dassenburchten. Beide liggen meer aan de rand van het Nationaal Park en hebben intensief gebruikte wissels. Ten opzichte van de andere locaties op de Meinweg zijn deze wissels sterk belopen. Dit

is een goede indicatie voor een grote dassenpopulatie. Het leefgebied kenmerkt zich als een gevarieerd bos met redelijk dichte onderbegroeiing. Van groot belang zijn de weilanden net buiten het Nationaal Park in het Flink Ven. In het Flink Ven wordt intensief door Dassen gefoerageerd. Bij het volgen van de wissels bleken de dieren rechtstreeks afkomstig van de twee meest zuidelijke burchten.

Vogelkooi

Aan de westzijde van het Meinweggebied, in de Vogelkooi, vond een derde uitzetting plaats. Direct na de herintroductie in dit deelgebied werd bij de kunstburcht een jong dier dood aangetroffen. Hierbij rees het sterke vermoeden dat het dier door mensen was doodgeknapeld. De uitzetlocatie is de jaren daarop nog herhaaldelijk gecontroleerd. Permanente bewoning kon nooit worden aangetoond. De burcht is thans grotendeels vervallen en wordt hooguit nog in bepaalde tijden van het jaar gebruikt (mondelijke mededeling R. Ouwkerk). Eigen waarnemingen uit 1999 en 2005 bevestigen deze stelling.

DASSEN EN ZWIJNENBEHEER

Bij de verschillende veldbezoeken zijn enkele vragen naar voren gekomen in relatie met het gevoerde beheer voor het Wilde zwijn (*Sus scrofa*). Zwijnen foerageren op een vergelijkbare manier als Dassen met de snuit over de grond op zoek naar voedsel op of net onder de zode. Daarbij hebben de soorten vaak een voorkeur voor dezelfde gebieden. Een interessante vraag is of het Wild zwijn, waarvan een omvangrijke populatie in het gebied aanwezig is (GROOT BRUINDERINK, 2007), de Das als voedselconcurrent accepteert. In het bosperceel van de Kombergen zijn van beide soorten verse wroetsporen gevonden, waarvan sommige hooguit een tiental meters van elkaar verwijderd lagen. Blijkbaar foerageren beide soorten gelijktijdig in dezelfde gebieden. Weliswaar gebruiken de dieren veelal gelijke voedselbronnen, maar hebben de zwijnen zich meer gespecialiseerd op plantaar-

FIGUUR 3

Dassenburcht bij de Kombergen. De in de jaren negentig aangelegde kunstburcht wordt nog steeds door Dassen (*Meles meles*) bewoond (foto: B. Morelissen).

sen voornamelijk dierlijk voedsel tot zich nemen. Een tweede vraag betreft het schrikdraad dat de Meinweg aan de Nederlandse zijde afschermt om het Wilde zwijnen moeilijk te maken het gebied te verlaten. Van Dassen is bekend dat zij grote problemen hebben om schrikdraad te passeren, evenals wildrasters. Als een Das éénmaal in aanraking is gekomen met schrikdraad zal hij het draad daarna mijden (NEAL, 1986; WILSON & BYRNES, 1996). Op de Meinweg is dit blijkbaar ook het geval. Toch weerhoudt dit de Dassen niet om het park te verlaten. Langs het schrikdraad lopen op meerdere plekken dassenwissels evenwijdig met het draad tot plaatsen waar het draad een stuk hoger boven de grond is gespannen of tot plekken waar klaphekken voor wandelaars zijn gemaakt. Zo kon na een periode van regen over honderden meters een spoor van een Das worden gevolgd die onder een klaphek door was gekropen om toegang te zoeken tot voedselrijke weilanden grenzend aan de Meinweg. Dit (aangeleerde) gedrag biedt Dassen op de Meinweg, ondanks de aanwezigheid van een raster, de mogelijkheid om in contact te komen met aangrenzende populaties.

CONCLUSIE

De burchten op de Meinweg zijn, ten opzichte van gemiddelde hoofdburchten buiten dit natuurgebied, klein van omvang. Er is een beperkt aantal dassenwissels en de latrines zijn niet groot. Hiervan

afgeleid lijkt de bezetting van de burchten lager dan gemiddeld buiten het Nationaal Park. Rekening houdend met de landschappelijke situatie vóór 1960, lijkt de dassenpopulatie minimaal terug op het oude niveau. Hierdoor kan met recht gesteld worden dat het uitzetten van de Das en het terreinbeheer van de Meinweg geresulteerd hebben in stabiele populaties met een (voor de beschikbare biotopen) gezonde dichtheid.

DANKWOORD

We willen speciaal Robbert Ouwerkerk en Wouter Jansen bedanken voor hun informatie over de historische en actuele verspreiding van de Das op de Meinweg. Sef Teeuwen zorgde voor het opgenomen verspreidingskaartje.

Summary

CURRENT DISTRIBUTION OF THE BADGER AT THE MEINWEG NATIONAL PARK

The 'De Meinweg' National Park harbours a small population of Badgers (*Meles meles*). The campaign to combat the outbreak of rabies among Foxes (*Vulpes vulpes*) in the 1960s, in which Badgers were the innocent victims, led to the eradication of entire population of the National Park, as well as badgers in a wide area around it. Twenty years later, the population still had not recovered from this persecution, and a Badger reintroduction programme was started. Fifteen years after their reintroduction, the population of Badgers at the Meinweg National Park is stable and healthy. Although the national park itself does not offer an abundance of food for the Badgers, the population is able to find enough food throughout

Literatuur

- ANONYMUS, 1993. Dassenbeschermingsplan Limburg, deel III. Consulentenschap Natuur, Bos, landschappen Fauna in Limburg, Roermond.
- BERENDSEN, G., 1986. De Das (*Meles meles* L.) als verkeersslachtoffer. Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Arnhem.
- GRIFF, E. VAN DER & J. VERBOOM, 2001. Levensvatbaarheid van de dassenpopulatie in Midden-Limburg na aanleg van Rijksweg A73-zuid. Alterra, Wageningen.
- GROOT BRUINDERINK, G.W.T.A., 2007. Het Wilde zwijn, bevrijding of bedreiging? Natuurhistorisch Maandblad 96 (6): 162-164.
- HOFMANN, T., 1999. Untersuchungen zur Ökologie des Europäischen Dachses im Hakelwald. Martin Luther Universität, Halle Wittenberg.
- HOOGEVEEN, Y.R., 1989. Dassenbeschermingsplan Limburg. Consulentenschap Natuur Milieu en Faunabeheer, Roermond.
- KRUIK, H., 1989. The Social Badger. Oxford University Press, Oxford.
- LENDERS, A.J.W., 1983. De Meinweg, een potentieel nationaal park. Roerstreek '83, jaarboek Heemkundevereniging Roerstreek 15: 18-42.
- NEAL, E., 1986. The Natural History of Badgers. Christopher Helm, London.
- POORTINGA, G., H.E. VAN DER LANS & H.E. VAN DER VEEN, 1986. Ontwikkeling en beheersvisie voor het Meinweggebied. Ecoplan/IVM-VU, Groningen/Amsterdam.
- VERENIGING DAS & BOOM, 1981. De das in het Rijk van Nijmegen. Rapport Vereniging Das & Boom, Nijmegen.
- WANSINK, D.E.H., 1995. Kansen voor de Gooise das? Wetenschapswinkel Biologie, Utrecht.
- WIERTZ, J., 1979. De voedsleecologie van de das in Nederland. Rapport Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Arnhem.
- WILSON, C.J. & R.G. BYRNES, 1996. The Management of Problems Involving Badgers. Farming and Rural Conservation Agency, Exeter/Bristol.